

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 5-6
1987-1988

İstanbul, 1993

ORIGINAL DIPLOMATICS IN ISLAM

By. Dr. Cahid Baltaci

Pre-Islam Arabs had, as it's known, knowledge about history consisting of a mass-information, "Eyyamu'l-arab" meaning arab days. Also, some epitaphs after the names Imru'l-kays (328), Zebed (512) and Ummu'l-cimâl (568) found in Laca are by fare the only documentary findings of pre-Islamic life known. A muallakat-ı seb'a, the seven poems hung on Ka'ba walls, the prize winner poems of the timewritten on gold, and "emsal", a choise of proverbs, and a "samar", a variety of moody stories have the time been the inherited wealth of Arabs from their pre-Islamic pagan ancestors.

By the very institution of Islamic movement, he, the prophet himself, imposed history, as one of the few branches of science to be adopted for his followers.

A historical idea, "Siyer", "Megazi" -a cronological account of his life and wars -developed together with natural care laid on Quran and Hadith scripts, to be improved later by Abbasian historians.

From the very days of Hicra, his known movement from Makka to Madine city the destination, the characteristic "Islam" literatura appears to develop on into a large variety of subjects of school, principally consisting of the titles, the holy Quran, a commentary of Qoran, collections of ahadith, books on acts of worship, books on inhabitation and other topics on law, books on Zakat and taxation, books on Siyer and megazi and letter some accounts about the caliphs; and secondary of poetry and proverbs, pre-Islamic history, 'Ilmu'l-ansâb (literally understandings of the ancestors), medicine and minerology in the modern contex of the seince.

In literature scripts of Qoran and Hadith, books on law, lists of tax and siyer and megazi books, all have great diplomatic importance of their own. Diplomats, the documenteries proves to be (one of the principles) in Islamic culture, civilisation,

its methods being profoundly applied by "Ulûm-i islâmiyye" (sciences of Islam) and "ulum-i dâhile" (nan religius sciences). In Islam documents are information basical to any sicence or to justice, it also encourages people to be and remain realistic on life and keep avcoided from precoution of any tysps, dectactive or instructive.

In Islamic literature, the convetional verbal sources later documented of some historical sense by historiens to be the stem of the science consist of the narrations-poems, and epic poems, myths, anecdotes, and proverbs.

There are also original forms of the documentaries which include (epitaphs, and other memorial inscriptions): books of genelogycals (the trees), cronicless, calend-ers, biographies, books of travels, periodicles, linguistics and conventions, court reg-isters, special verdicts and advices (fetwas) of mufties, the old buildings, (works of art). etc.

Since the Qoran and Hadith make up the most part of the documents from the early days of İslam, we usualyy use the sources orginating from the Qoran and ahad-its (ahadıth, pruler form of hadith) in historical consideration respectively in an at-tempt of isolating the early aspects from the Godly ones-hoping to derive some his-torical clues to a time yet cloudy in the eye and sense of modern history. In a critical eyeç the Qoran has plenty of division dealing or covering topics such as devine rules, administrative orders, historical narratives as a variety of samples and administrative decds of certain prophets, hense it has sources to history. Indeed, as easily seen, the Qoran encourages and even in soma cases, orders, documents-diplomatics.

The five verses of the division, Sura Kalem, mention sience and pen, presuma-bly meaning the utmost importance of scientific documentitations.¹"You the believ-ers- as to the depts between you, write the terms down, or let a noter write it down freely in the way he has been thought by God"². This quotation from the Qoran stands for that diplomatics are religues in the sura the Hucurat, it reads;" O believers if an unknown person comes up to you with any message and check up the truth in it and ascertain the fact, lest you give any harm to people precariously, so as not to re-pent for your deed afterwards (Hucurat, sixth the message). This message obviously seems to mean that the decissions shoud be based on investigated and documented facts in use. The Sura Isra, the 36th message, the Qoran predicts;" And pursue not that thou hast no knowledge of; the hearing, the sight, the heartall of. "Those shall the knowledge comes ever all the rest. Hence the attention to the ideas basical to the documents.

1 Sura 'Alaq, 1-5.

2 Sura Bakara, 282.

So had the prophet Mohammad (sacred peace be upon him) largely payed attention to the scriptures and protection of them which contents important documents in several sciences. The occupied 42 noters, quite large a number, for the registration the amanensis of the revelation³.

To this illiteration, he later learned his alphabet. He used to carry and he had carried some sheets of paper and pencils with him anywhere, he moves, even through Hicra, his great sacret move⁴. Some of his noters (his amanuensises) were given the missions of registereting and filing up documents about any administrative activities -social as well as -cultural. It's known that the prophet had ordered to a Zeyd b. Sabit to learn Hebrew. Zeyd b. Sabit studied and learned Greec, Persian, Copt and he had become his private interpreter.

In the short interval -630-632- of his lead, Abu Bakr was asked, by Omar, to hold and assembly of scholars under the supervision of Zeyd after the need of collecting the written verses-written by various people an animal skin, stone, bone, wood, date-leave and peaces of paper materials -as Qoran- the original bible. Ousmane multiplied four copies the original Qoran which he inherited as being the Caliph ever humans. Hence the convension of multiplication of the Qoran in scholar and educational purposes. These first four copies of Qoran and the ones, which have succeeded them are valiable samples of documents of the convension.

In early days his very tradation developed as a series of narratives, documents in a partly divine character, comprehencivly. In these narrative the "Hadises" there appears to be some special points calling attention to the importance of documantation or documantery sense of visdom, as tated earlier in the case of Qoran. A Hadis for example reads one of his sayins, of "Fix the science writting it up"⁵, strongly suggesting the necessity of documentitations, also showing his attitude towards the institution of the first documentary constitution, found in a roll together with some pieces of paper consisting of tariffs (list of taxes) and his last speech -Veda hutbesi-. His friends wrote some hadises down though they were afraid of confusing them with the holy verses already written down -the Qoran-, a Hemmam b. Munebbih being first to book them down. It is well known that his first Caliph Abu Bekr, collected some 500 hadises in a book, but lateron he was somehow urged to destroy them by burning off. Omer, his second Caliph, later had to destroy them by burning off. Omer, his second Caliph, later had the idea of a collesion to include every hadis in, but with no succession issued.

3 Ali b. Burhanüddin, el-Halebî, es-Siretü'l-halebiyye, 1320, III, 2326.

4 M. Hamidullah, Muhtasar hadis tarihi ve sahife-i Memmam b. Münebbih (transleted into Turkish by kemal Kuşçu), İst. 1967, p. 25.

5 Belazuri, Ensâbu'l-eşraf, Kahire, 1949, I, 531.

The prophet, as is known, some certain documents in home all his life on his cessation Ali inherited the documents and kept them as well⁶. Also Hucr b. Adiyee kept some documents he had taken afrom him in his home⁷ and Samuret b. Cundeb⁸, Abdullah b. Abbas⁹, Abdullah b. Mesud¹⁰, Abu Hudeyra¹¹, Sa'd b. Ubade¹² and Cabir b. Abdillan¹³ all kept some certain books of hadises.

To exclude the hadises truly related to the prophet from the artificial or known ones the scholars had pains takingly to work on materials heaped up in time and so they developed the methots of "Ulumu'l-hadis" -the hadises related sciences, recalling his very hadis "who does relate on me any thing false, he prepares his site in the Hell."

Hadis -related sciences- the sciences of "cerh and "ta'dil"; hadis "ravileri" the critics on narreters; "Garibu'l-hadis; 'İlelu'l-hadis; Muhtelefu'l-hadis"; critics on texts; and "er-Rihle", the methots of tripings after new hadis sources -had been readily adopted by the contemporary diplomatists and historiens. On the other hand hadises and the related sciences are some of the sources for Islamic sciences on the history. The Siyer (His experiences) and Megazi (His wars) the first works of history in Islam had also been written, down, as known, by the authors who were of the school of hadises, some Vehb b. Munebbih (d.110/728-29), Ibn Shibah ez-Zuhrî (d.123/740-41), Mohammad b. Ishak (d.152/769), Vakıdî (d.207/822-23) Ibn Hişam (d.216/833) and Ibn Sa'd (d.230/844) are cited. An Abdullah b. Mubarek (d.181/978), one of the great traditionist and sophists; A Hatib Bagdadî (of Bagdad) (d. 463/1071), one of the great historiens (who wrote Takyîdu'l-ilm) are two names but few to mention.

The first orthodox historiens in Islam had used "rivayet", "ravî" and "isnad" the narration, narrationist and imputation systems respectively. The first orthodox historiens Ibn Quteybe, Mohammad b. Muslim, ed-Dîneverî, İbn Vâzih el-Ya'kubî, Miskeveyh, Taberî and Mesudî wrote their books with method of hadis.

First muslims who had been extremely careful on authenticity of documents had been so careful to save the document in quality. It is known that the verses of Qoran had been written on leathers, written papers, leaf of palms and boneses by clerks of

6 Buhari, Sahih, III, 49; Kutabu'l-ilm, nr. I.

7 İbn Sa'd, Tabakat, Leyden, 1904-1922, VI, 154.

8 İbn Hacer al-askalanî, Tehzîbu't-tenzîb, Haydarabat, 1348, IV, 198.

9 İbn Sa'd, Tabakât, VI, 179; Buharî, X, 52; Tirmizî, XIII,7.

10 M. Hamidullah, Muhtasar hadis tarihi, p. 48.

11 Buharî, Sahih, III, 42.

12 Belazurî, Futuhu'l-buldan Leyden, 1866, p. 474.

13 İbn Hacer, Tehzîbu't-tehzîb, IV, 215, nr. 369.

message and companions of the prophet Mohammad and kept them. And it is understood that a document of the first constitution of the Arabia, the contract of the treaty of Hudaibia, some letters of Him, inviting to Islam of leaders of the time, and papers of the kind all kept in His holly home.

The second caliph Omar, as is known, adopted "Divan" (means register file and book literally) from Iran¹⁴ and he had all citizens -muslim, non-muslim booked up in order to give them same income saleries¹⁵ and he had kept himself some valuable documents in a wooden chest case.¹⁶ Later Emevies had their documents in "Divans" as is known, followed by Abbasies who had an extra branch divan -a kind of appendics to divans which had, by the time, increased in number to about ten called "Uskudar" or "Askudar"¹⁷ -together with main divans of administration.

Regards to the first days of Islam, there appears to be comprehensive documents initial diplomatics:

I- Qoranic scriptures: All sures (independed parts of Qoran) in Qoran begine with a holly greeting (a naming to God) except onc. All verses in sures are arranged in a divine order. Filing up the sures in a specipical cadence happened in the day of caliph Abu Bakr. The sura "Fatiha" -the outline of Qoran-, being the first. Then comes some seven long sures, followed by medium sized sures of about a hundred verses each. Later we see a decline in the number of verses in the successive sures, prograssively. We might easily get to the conclusion that the filing up the sures depens not on their dates but on their sizes and themes.

II- The Hadises in verses -as statements: A reknown literature with brand new technics of documention, stated in scrptures, rather than verbals in memorised forms -the arabic literature. The hadises which appcare to be included in the first hadis books had all been narrated by eye -witnesses of His day. The later books especially those designed on Musned and Musannif methots, among the others-, the methods basad on evidence still in use in modern history- by the following generations all seem to have a pasage referring to a known source of narratives in chains.

Holly greeting appears only as the beggining of the books with no reputations as seen in Qoran devitions, reiterating in beginnin of every section.

14 Abu Ya'la el-Hanbelfi, el-Ahkamu's-sultaniyye, Mısır, 1938, p. 221.

15 Muhammed b. Cerir et-Taberî, Tarihu'l-umam ve'l-mulûk, Mısır, 1939, III, 278; Nuveyrî, şihabuddin Ahmed b. Abdi'l-vehhâb, Nihayetu'l-erîb, fi funûni'l-edeb, Mısır, 1923-1949, VIII, 198.

16 Mohammad b. Kurd Ali, el-Islâm ve'l-hadâratu'l-arabiyye, Kahira, 1950-1959, II, 130.

17 Hawarizmî, Abu Abdillâh Mohammad b. Yusuf el-kâtib, Mefatihü'l-ilm, Leyden, 1968, p. 64; Celal Yeniçeri, İslam'da devlet bütçesi, İst. 1984, p. 131.

III- The constitution of the Human rights: It will easily be seen from the literature that the right consisted of forty seven principles -twenty three dealing with muslims and the twenty seven with the rest of the population, two principles being relative to the state of the government- in written contracts guaranteed the rights of Jews, Christians as well as the muslim population, in terms of human equality, codified in the year of Hicra, beginning with the conventional introduction, the holy greeting.

IV- The court issues at Hudaibia (Musalaha): The issues as a trinity included rights of Muslim and otherwise people of Makka, developed by long sessions of discussions between the representative member of the groups. When they were to write down the verbal agreement, a problem had arisen in that the muslim side of the negotiators insisted on the title to begin with the holy greeting, a convention of their own, while the opponent side rejected -the concepts "Allah" and "a prophet to Allah" to be documented in any script form, declaring that if they agreed these concepts there would be no basis for any agreement between them -a dilemma quickly solved when the muslim citizens gave up in their claim -for the sake of documentary agreement - a phenomenon which shows the power of documents among these tribal people, ruler or urban, muslim or otherwise.

In consequence, the two copies of agreement registered Mohammad as the son of Abdullah and were signed by either party and reserved. The so called court issues at Hudaibia, appears to be the first too many successive agreements made in the same way.

V- His seal: He is the first arab, we know to have a seal. Since the persian and Byzantine diplomacy required the documents to be sealed, with he had to order a seal for His own usage.¹⁸ When Ousmane accidentally dropped it to a well and couldn't recover it back, he got another seal made for His beloved prophet, one of the few possessions of Him to this day. A black iranian gimmick thought it is and has not much craftsmanship, it has three distinct words engraved on its face -The God, the prophet and Mohammad. These three words later appear together on the seals of the governors of Islamic states as one of the main conventions of the worldly movement of Islam till day. Emevies Abbasies, and governors are to name but a few the spirit of His seal, may well say, can easily be detected on the works of calligraphers this rank of the works as a trait of His seal.

VI- His important invitations: Some letters of his scoring up twelve or thirteen, a few of them missing but only have mentions (references) in certain litera-

18 İbn Hacer, Şihabuddin abu'l-fadl b. Ali el-Askalanî, Fethu'l-bârî fî şerhi'l-buhârî, Mısır, 1959, VI, 449; XII, 444; XVI, 264.

tures, kept in different muslims and as family heritage in certain families, two in some muslims and three in the other.

In His day he wrote invitations and addressed them to the contemporary kings and governors officially inviting them to Islam with private letters inquiring some of His wishes on different aspects of their concern.

The way He used to bigen a letter (greeting) and His way of sealing them, has later beçen the official form to the all letters sent on diplomatic purposes.

In addition, there are a large variaty of other documents of the early days and, written in different times, places and langages, e.g.: other letters of Him, some letters from the four caliphs, some from the later leaders in Emevî time, till the reign of Abdulmelik b. Mervan when Arabic declared official language, Coptic documents written in Egypt, Byzantine language in Damascus, persian documents in Iran and Iraq etc. All deserving furter studies, and having great gaps in the literature.

This announcement had been presented at "Farih boyunca paleografi ve diplomatik sempozyumu" at 30. 4. 1986, in Istanbul.

İSLÂM'DA DİPLOMASI İLMİNİN DOĞUŞU

Doç. Dr. Cahid BALTACI

Bilindiği gibi câhiliyye devri¹ arabinin tarih bilgisi, Eyyâmu'l-arab denilen ve mahallî savaşları anlatan malumât yığınınından ibâretti. Bunların dışında İmru'l-kays'ın Namara'daki M. 328 tarihli mezar kitabesi, Haleb (in doğusundaki m. 512 tarihli Zebed kitabesi ve el-Laca'daki m. 568 tarihli Ummu'l-cimâl kitabesi İslâm öncesinden bize intikal eden üç kitâbedir. Bu tarihî vesâkalardan başka cahiliye çağının önemli vesikaları, Ukaz Panayırı'nda mükafat kazanan ve altın mürekkeplerle Kabe duvarına asılan² muallakât-ı seb'a ile hitabeler ve birer şifâhî vesikalar olan ve "Emsâl" denilen atasözleri "Samar" denilen hikâyelerdi.³

İslâm'ın gelişiyle müslümanlar arasında gelişen ilk ilim dallarından biri tarih olmuştur. "Siyer" "Megazî"lerle başlayan tarihçilik, Kur'an ve Hadis metinlerinin muhafazaları hususundaki titizliğin bu ilim dalında da benimsenmesi ve nihayet Abbasîler devrindeki tarihçilerle kemâle ulaşmıştır.

Hicretin ilk asrında İslâm literatürünün dînî mevzularda:

- a) Kur'an-ı Kerim,
- b) Tefsir,
- c) Hadislerin toplanması,
- d) İbâdetle ilgili kitaplar,
- e) Miras ve diğer hukukî mevzulara âid kitaplar,
- f) Zekat ve vergilere âid listeler,

1 Âl-i İmrân, 154; Mâide, 50; Ahzâb, 33; Fetih, 26.

2 Celâleddin Suyûtî, el-Muzhir, Kahire, 1282, II, 240.

3 Clement Muart, Arap ve Arap Dilinde İslâm Edebiyatı (terc. Cemal Sezgin) İst. 1944, s. 51.

g) Siyer ve megazî kitaplarıyla ilk halifelerin biyografileri; din dışı mevzularda:

- a) Şiir,
- b) Ata sözleri,
- c) İslâm öncesi tarih,
- d) İlmü'l-ensâb,
- e) Tıb,
- f) Mineraloji⁴

den meydana gelmiş olduğunu görmekteyiz.

Bu literatür içinde diplomatik zaviyesinden Kur'an ve Hadis metinleri ile hukûkî eserler, vergi listeleri, siyer ve megazî vesikaları, önemli yer tutarlar. Kısa tarifiyle "vesîka ve dökümanların incelenmesi demek olan diplomatik ilminin İslâm Medeniyeti içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu bakımdan diplomatik ilminin metodları, hem "ulûm-i islâmiye"de hem de "ulûm-i dahile"de benimsenmiştir. Vesika ise, her ilim dalında veyâ bir hak iddiasında kendisine dayanılacak bilgidir. İslâmiyet, müslümanları her mevzuda müdellil olmaya teşvik eder, hatta bu mevzuda emirler verir.

İslâm dünyasında "Ummu'l-ulûm" olarak kabûl edilen tarih ilminin kullandığı şifâhî vesikalar; destanlar, hikâyeler, şiirler, efsaneler, menkıbeler, anekdotlar, fıkralar ve darb-ı meseller; yazılı vesikalar da kitabeler, şecereler, vekâyinameler, takvimler, hal tercümeleleri, otobiyografiler, hatıralar, seyâhatnâmeler, mevkuteler, diller, örf ve âdetler, eski binalar, san'at eserleri, kadı sicilleri, fetvalar ve edebî eserler gibi vesikalardır. Bu perspektif altında İslâm'ın ilk dönemlerindeki vesikacılık ve tarih vesikalarına baktığımızda şunlara şahid oluyoruz: Evvelâ bu devrin vesikalarını, vahyî vesaik ve beşerî vesâik olmak üzere ikiye ayırarak tetkik etmek mümkündür. Vahyî vekâik, Kur'an ve Hadis vesikalarıdır. Kur'an-ı Kerim, devlet idâresine âid bir çok hükümleri, hükümdarlık yapmış geçmiş milletlerin çeşitli meselelerini ihtivâ ettiği için onu, diplomatik ilminin sınırları dışında düşünmemiz mümkün görünmemektedir. Kaldı ki Kur'an bir çok yerinde vesikacılığı teşvik, hatta emretmektedir. İlk gelen âyette ilim ve kaleme⁵ dikkat çekilmekte, Bakara Sûresi'nde: "Ey iman edenler, belirli bir vade ile aranızda borçlandığınızda onu yazın. Aranızda bir kâtib-i adl de onu doğrulukla yazsın, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın"⁶ denilmek suretiyle anlaşmaların mutlaka yazılı hale getirilmesinin emredilmesi, İslâm'da vesikaların zaptını dînî bir vecîbe hâline getir-

4 M. Mustafa Azamî, Studies in early hadith literature, Beyrut, 1968, s. 6.

5 Alak Sûresi, 1-5.

6 Bakara Sûresi, 282.

miştir. Hucurât Sûresi'nde: "Ey îman edenler, eğer size bir fâsık, bir haber getirirse onu araştırın..."⁷ emriyle hem vâsıkın, hem vesîkanın araştırılması istenmektedir. İsrâ Sûresinde: "Hakkında bilgi sahibi olmadığı şeyin ardından gitme. Çünkü kulak, göz ve kalp bunların hepsi ondan mesuldur"⁸ denilmek suretiyle de bilginin her şeyin önünde geldiği ortaya konulmakta ve dolayısıyla üzerine fikir inşa edilecek vesikaların önce sıhhatinin tesbiti gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu sebeptendir ki Hz. Peygamber, çeşitli ilim dalları için en önemli vesâiki meydana getiren Kur'an âyetlerinin yazı ile tesbiti ve muhafazası için olanca titizliği göstermiştir. Kur'an âyetlerini yazdırmak için Hz. Peygamber'in kırk iki⁹ kadar vahy kâtibi istihdam etmiştir. Kendisi peygamberlikten önce ümmî olduğu halde sonradan okuyup yazmayı öğrenmiş ve en tehlikeli yolculuk olan hicret yolculuğunda bile kağıt ve kalem yanından eksik etmemiştir.¹⁰ Bunların bir çoğu aynı zamanda devletin diğer kitabet işlerini yaparlardı.¹¹ Hz. Peygamberin Medine Yahudileri ile aralarında cereyan edecek anlaşma vesikalarına muttalî olmak için Zeyd b. Sâbit'e İbrance'yi öğrenmesini emrettiği ve onun da bunu öğrendiği bilinmektedir.¹² Tarihçi Mesûdî'nin rivâyetine göre Zeyd, Yunan, Fars, Kıbt ve Habeş dillerini de öğrenmiş ve Hz. Peygamber'e tercümanlık yapmıştır.¹³

Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti sırasında Hz. Ömer'in teklifiyle muhtelif kimselerin deri, tahta, kemik, taş, hurma dalları, kağıt parçaları ve porselenler üzerine yazdıkları¹⁴ ve muhafaza ettikleri Kur'an âyetleri, Zeyd b. Sâbit'in başkanlığında kurulan bir komisyon marifetiyle mushaf hâline getirildi ve Hz. Osman zamanında da bu nüsha çoğaltıldı. Hz. Osman ve daha sonraki dönemlerde istinsah edilen Kur'an metinleri, günümüzde de dünyanın bir çok kütüphane ve müzelerinde titizlikle muhafaza edilen en güvenilir vesikalardır.

İslâm'ın ilk dönemlerindeki vesikacılık ve tarih vesikalarında vahyî-beşerî vesikalar olarak sırayı sünnete âid vesikalar almaktadır. Evvlâ Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi Hadîs-i şeriflerde de vesika ve vesikacılığın ehemmiyetine dikkat çeken bir çok hadis vardır. Hz. Peygamber bir hadislerinde: "İlmi, kitapla (yazıyla) bağlayınız"¹⁵ emriyle ilim için vesikanın ehemmiyetini ortaya koyduğu gibi bizzat kendisi ilk anayasa, zekat cetvelini, Medine'nin harem ilanına âid vesikayı ve Vedâ Hutbesi vesikasını bir tomar hâlinde kılıcına asarak hane-i saâdetlerinde muhafaza

7 Hucurât Sûresi, 4.

8 İsrâ Sûresi, 36.

9 Ali b. Burhanüddin el-halebî, es-Siretü'l-halebiyye, 1320, III, 326.

10 Zübeyr Sıddikî (terc. Ziya Kavakçı), Hadis Edebiyatı Tarihi, İst. 1966, s. 25.

11 Belâzurî, Enşâbu'l-esrâf, Kahire, 1949, I, 531 vd.

12 Ebû Davud, Kitabu's-Sünen, Kahire, 1280, s. 3.

13 Mesûdî, Kitabu't-tenbih ve'l-işraf (nşr.'de Goeje, Leiden, 1894, s. 283.

14 Zerkeşî, Burhanüddîn Muhammed, el-Bürhân fî ulûmi'l-Kur'an, Mısır, 1957, I, 233.

15 Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah, Müsned, Cawnpore, 1293, Mukaddime, 43.

etmek¹⁶ sûretiyle bu mevzudaki tavırlarını ortaya koymuşlardır. Onun sahâbîleri de ilk devirlerde Kur'anla karışır endişesi¹⁷ olmakla beraber hadisleri yazılı vesikalar hâlinde muhafaza etmekten geri durmamışlardır. Hemmâm b. Münebbih'in sahifesi ilk telif edilen kitaplardandır.¹⁸ İlk halife Hz. Ebû Bekir'in 500 kadar hadisi topladığı ve sonra duyduğu endişe neticesinde bunları imha ettiği¹⁹; ikinci halife Hz. Ömer'in de önceleri bütün hadisleri yazdırarak zabtedmeyi düşündüğü ve sonradan Hz. Ebû Bekir gibi endişelenerek bundan vazgeçti.²⁰ tarihlerde kaydedilmektedir.

Hz. Peygamberin vefatıyla evinde sakladığı tomarın Hz. Ali'ye geçtiği ve onun da bunu kılıcına bağlı olarak muhafaza ettiği bilinmektedir.²¹ Sahabeden Huçr b. Adiyye'nin de Hz. Ali'den aldığı bazı vesikalari evinin penceresinde sakladığı²² kaydedilmektedir. Bunlardan başka sahabeden Samûretü'bnî Cündeb²³, Abdullah b. Abbas,²⁴ Abdullah b. Mesud,²⁵ Ebû Hüreyre,²⁶ Sa'd'übnü Ubâde²⁷ ve Câbir'übnü Abdillâh²⁸ gibi sahâbîlerin hadisleri yazarak zaptettikleri bilinmektedir.

Hadisçiler, Hz. Peygamber'e isnâd edilen yüzbinlerce hadislerden ona âid olan ve olmayı ayırdedebilmek için yine peygamberin: "Kim benim üzerime asılsız bir şeyi isnâd ederse o Cehennemde yerini hazırlasın" hadisine uyarak hadisleri, gerek metin ve gerekse onu nakleden (sened) yönünden tahammülfersa bir titizlikle incelemiş ve "Ulûmu'l-hadis" denilen hadis ilimleri topluluğunu meydana getirmişlerdir. Hadis ravilerinin kritiği ile alakalı olan "Cerh ve Ta'dil İlmî" ile "Hadis Ravileri", "İle-ü'l-hadis İlmî" ve "Muhtelifu'l-hadis" ilimleri ve hadisçilerin ilim yolculuğu demek olan "er-Rihle"leri metod olarak İslâm diplomatik ve tarih ilimlerinde de benimsenecektir. Başka bir ifade ile hadis ve hadis ilimleri bir çok İslâm ilimlerine kaynak oldukları gibi tarih ilimlerine de kaynak olmuşlardır.²⁹ Filhakika İslâm Tarihi'nin ilk mahsülleri sayılan "SİYER" VE "MEGAZİ" kitaplarını yazanlar da hadisçilerdir. Vehb b. Münebbih (v.110/728-29), İbn Şihâbi'z-Zührî (v.123/740-41),

16 Makrizî, İmtau'l-esmâ fi mâli'n-nebî mine'l-hafada ve'l-Mota, Küprülü Kütüp. No: 1004, I, 107.

17 Hatbu'l-Bağdâdî, Takyîdu'l-ilm, Beyrut, 1974, s. 61.

18 Muhammed Hamidullah, Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Nemmam, b. Münebbih (terc. K. Kuşçu. İst. 1967, s. 26.

19 ez-Zehabî, Tezkiretü'l-huffûz, Haydarabat, 1333, I, 5.

20 Hatbu'l-Bağdâdî, Takyîdu'l-ilm, Şam, s. 49.

21 Buhari, Şahih, 315, III, 49, Kitâbu'l-ilm, No: 1.

22 İbn Sa'd, Tabakât, Leyden, 1904-1912, VI, 154.

23 İbn Haceri'l-Askalânî, Tehzîbu't-tehzîb, Haydarabat, 1348, IV, 198.

24 İbn Sa'd-Tabakât, VI, 179; Buharî Sahih, X, 52; Tirmizî, Sünen, Mısır, XIII, 7.

25 M. Hamidullah, Muhtasar Hadis Tarihi, s. 48.

26 Buharî, Sahih, III, 42.

27 Belâzûrî, Futuhu'l-buldân, Leyden, 1866, s. 474.

28 İbn Haceri, el-Askalânî, Tehzîbu't-tehzîb, Haydarabat, 1925, IV, 215, No: 369.

29 Philip Hitti, Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi, (terc. S. Tuğ), İst. 1980, II, 594.

Muhammed b. İshak (v.230/844-45) bunlardandır. Kezâ büyük hadisçi, sûfi Abdullah b. Mübarek (v.181/978) ve hadiste "Takyîdu'l-ilm" müellifi, büyük tarihçi Hatib Bağdâdî'yi ve daha bir çoklarını bunlara ilâve edebiliriz.

İslâm'ın ilk formel tarihçileri de yine hadisçilerin kullandığı rivâyet, râvî ve isnad sistemlerini kullanmışlardır. İlk formel tarihçilerden İbn Kuteybe, Muhammed b. Muslim ed-Dineverî, İbn Vâzih el-Ya'kubî, Miskeveyh, Taberî ve Mes'ûdî eserlerini hadis ilminin sâhib olduğu şekli şartlara bağlı olarak meydana getirmişlerdir.

Vesikaların sıhhati mevzuunda titiz olan ilk müslümanlar, Onları muhafaza mevzuunda da titiz davranmışlardır. Kur'an âyetlerinin Hz. Peygamber ve bir çok sahabe tarafından deri, kırtas, hurma yaprağı ve düz kemikler üzerine yazılarak saklandığı; ilk anayasa, ilk nüfus sayımı, Hudeybiye musalahası ve İslâm'a davet mektupları gibi bir çok vesikanın Hz. Peygamberin evinde saklandığı anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'in İran'dan sicil, dosya ve kayıt defteri demek olan "DIVAN"ı aldığı³⁰ ve herkese eşit maaş dağıtabilmek için müslim-gayri müslim bütün vatandaşları kütüklere kaydettirdiği³¹ ve bazı kıymetli vesâiki bizzat bir sanduka içerisinde muhafaza ettiği³² bilinmektedir. Emevîler döneminde de bir çok divanların ortaya çıktığı ve vesikaların burada saklandığı, Abbasiler döneminde ise kurulan divanlar içerisinde "üsküdar" veya "esküdar" adı verilen arşiv şubelerinin bulunduğu³³ nakledilmektedir.

İslâm'ın ilk devirlerine âid vesikaları dış görünüşleriyle incelediğimizde ilk devir diplomatîği hakkında önemli bilgiler elde ederiz.

I- Kur'an Metinleri: Bir sûre dışında Kur'an'ın 113 sûresine besmele ile başlanmasının ve âyetlerin dizilme sırasının tevkîfî (vahye müstenid) olmasına karşılık sûrelerin biribiri ardına tasnifinin Hz. Ebû Bekir zamanında bazı esaslara bağlı olarak gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu tasnifte Kur'ân'ın özeti durumunda olan Fâtiha başa yazıldıktan sonra yedi uzun sûre arka arkaya getirilmiş ve onları yüz âyetli sûreler ve mütakiben daha az âyetli sureler tasnifteki yerlerini almışlardır. Öyle görülüyor ki sûreler, inzâl sırasına göre değil uzunluk-kısalık ve mana irtibatına göre tasnif edilmişlerdir.

30 Ebû Ya'lâ el-Hanbelî, el-Ahkamu's-sultaniyye, Mısır, 1938, s. 221.

31 Taberî, Muhammed b. Cerir, Tarihu'l-umem ve'l-mulûk, Mısır, 1939-1958. III, 278; Müveyrî Şihâbüddîn Ahmed b. Abdi'l-vehhâb, Nihayetu'l-ereb fi funûni'l-edeb, Mısır, 1923-1949, VIII, 198.

32 Muhammed b. Kürd Ali, el-İslâm ve'l-hadâratil-arabiyye, Kahire, 1950-1959, II, 130.

33 Havarizmî Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf el-Kâtib, Mefâtihu'l-ulâm Leyden, 1968, s. 64; Celal Yeniçeri, İslâm'da Devlet Bütçesi, İst. 1984, s. 131.

II- Hadis Metinleri: İlk yazılan hadis risâlelerinde doğrudan doğruya peygamberden nakiller yapıldığı halde tâbiûn devrinde meydana getirilen müsned ve musaniflerde hadislerin başında bir isnad zincirinin yer aldığı görülmektedir. Bu eserlerde besmele sadece kitabın başında yer almakta, bölümler ve hadislerin başına ayrıca besmele konulmamaktadır.

III- İlk İslâm Anayasası: Kaynaklara göre hicretin 1. yılında kaleme alınan ve 47 maddeyi ihtivâ eden dünyanın ilk yazılı anayasası besmele ile başlamakta ve 23 maddesi müslümanlarla, 27 maddesi Medine ve çevresindeki Yahudilerle alakalı bulunmaktadır.

Vesikanın (kitab) isimini taşıması diplomatic bakımından önemlidir. Böylece bu esaslar, hâkim bir otorite tarafından verilen emirname değil, iki tarafın anlaşığı ve yazılı hâle getirilen bir mukaveledir.

IV- Hudeybiye Musalahası: Bu masalaha iki taraf arasında uzunca müzakereden sonra şekil almış bir anlaşmadır. Yorucu bir çalışmadan sonra musalahanın maddelerini yazmaya sıra geldiğinde müslümanların besmele ile başlanması isteğine Mekkeliler karşı çıktılar ve "Senin isminle yâ Allah" ibâresiyle yazılması karara bağlandı. Mekkeliler bir de "Allah'ın rasulü Muhammed" ibâresine karşı çıktılar ve dediler ki eğer biz senin peygamber olduğunu kabul edersek aramızdan anlaşmazlık kalkmış olur. Bu itirazdan sonra metne Allah'ın Rasûlü Muhammed yerine Abdullah oğlu Muhammed ibâresi konuldu. Bu anlaşma iki nüsha yapıp iki tarafça mühürlendikten sonra taraflarca saklandı. Hudeybiye musalahası bize, bundan sonra yapılacak bu tip anlaşmaların alacağı şekli göstermektedir.

V- Hz. Peygamber'in Mührü:

Bilindiği gibi araplarda mühür kullanma âdeti yoktu. Hz. Peygamber Medîne site devletini kurduktan sonra devlet geliştikçe etrafla münasebetler de gelişti. Hicretin 6. yılında civar hükümdarlara mektup gönderilmek istenildiğinde "Fars ve Rum'un mühürlü olmayan mektupları kabul etmeyecekleri" Hz. Peygamber'e bildirilince derhal emir vererek kendisi için mühür kazılmasını emretti ve mektupları onunla mühürlendi.³⁴ Dikkat-ı câlibtir ki bu mührün şekli üzerindeki yazıların istifıyla tevhid akîdesini sembolleştirmektedir. Alttaki Muhammed, ortadaki Rasul ve üstte Allah kelimeleri yazılarak manalı bir istif yapılmıştır. Tevhidin remzi olan bu mühür daha

34 İbn Hacer, Şihâbüddin Ebu'l-fadl Ahmed b. Ali el-Askânî, Fethu'l-bârî fi şerhi'l-buhârî, Mısır, 1959, VI, 449; XII, 444; XVI, 264.

sonraki halifeler tarafından da kullanıldığı gibi Emevî ve Abbâsî parlari üzerinde de tevhidin kelime-i tevhid şeklinde açıkça yazılmış olduğunu görüyoruz.

Günümüze kadar yetişen hattatlarımızın yapıklari istiflerde de lafzatullahın en üstte yer almasının Hz. Peygamberin mühründeki istifle alakası olsa gerek.

VI- Hz. Peygamber'in Mektuplari:

Hicretin 6. yılında Hz. Peygamber'in muhtelif hükümdarlara gönderdiği İslâma davet mektuplari'nin dış görünüşleri ise şöyledir: Başında besmele bulunan mektuplar ("Muhammeden..... falana) şeklinde başlamakta ve sonunda mühür yer almaktadır.

İslâm'ın ilk devirlerine âid vesikalar elbette bunlardan ibâret değildir. Hz. Peygamberle hulefâ-i râşidîne âid dinî ve siyasî çeşitli vesikalar, o devirlerden kalma muhtelif kitabeler, Emevî halifesi Abdümelik b. Mervan zamanına kadar Mısır'da tutulan kıptîce vesikalar, Şam ve çevresinde tutulan Rumca vesikalarla İran ve Irak çevresinde tutulan Farsça vesikalar toplandığında İslâm'ın ilk devirlerindeki diplomatik ilminin muhtevaşını inceleyebilmek mümkün olacaktır.